

**PROGRAM**

**POKRETA**

**PREOKRET**

Pokret Preokret je politička organizacija čiji je osnovni cilj da Crna Gora postane zajednica postavljena na principima socijalne pravde i održivih javnih politika, uz poštovanja načela pravednosti i efikasnosti. Program je pisan sa namjerom da odgovori ovoj osnovnoj ideji uz načelo da su u njemu sadržani ciljevi i pravci kojim se treba kretati zajednica, a posebnim separatima se razrađuju osnovne smjernice uz pretpostavku da će u budućnosti biti nadograđivane u skladu sa potrebama naše zajednice, ali imajući i vidu opšte tokove, kako na lokalnom tako i na globalnom nivou.

Pokret Preokret je nastao iz potrebe istinske promjene koja znači suštinsku transformaciju zajednice kako bi ona mogla ispoljiti svoj puni humani i svaki drugi potencijal. Borimo se za pravo na dostojanstvenu priliku građanina, što podrazumijeva zaštitu prava na jednakopravan društveni tretman u svim oblastima života. Mi želimo razvoj baziran na jasnoj viziji da možemo biti zajednica koja oblikuje svoju budućnost utemeljenu na vrijednostima solidarnosti i održivog razvoja.

Da bi zajednica mogla ispuniti ove ciljeve politički sistem mora biti osnažen principima odgovornosti, autonomije, decentralizacije, efikasnosti, funkcionalnosti, transparentnosti i mjerljivosti. To znači da političari moraju nuditi jasno i precizno mjerljiva rješenja, kvantitativno i temporalno definisane programe i projekte, na osnovu kojih bi građani formirali stav prije izbora i u odnosu na njih tretirali rezultate političara na kraju svakog mandata. Jednako, neupitna je logičnost da je nemoguće tražiti punu odgovornost ni od jednog političkog subjekta ukoliko ne postoji njegova autonomija u radu. Otuda je u interesu zajednice i svakog političkog i društvenog procesa da se svakom izvršiocu poslova, na svakom nivou, garantuje autonomija u radu.

Borimo se za koncept mjerljivosti u radu i vrednovanju u postignućima, kako na nivou cijele zajednice tako i unutar samog pokreta. Ovaj princip predstavlja osnovu ne samo dobre kadrovske politike, već i ukupnog razvoja zajednice na načelima jednakopravnosti, pravednosti i efikasnosti. Principi vrednovanja kroz odgovarajuće kriterijume vrednovanja su dio političkog aktivizma Preokreta.

Insistiramo da politika bude sredstvo, skup aktivnosti, smjernica i principa uz pomoć kojih se ostvaruje socijalna kohezija i ukupan društveni prosperitet. Ona je mehanizam u rukama pojedinca, alat svakog člana

zajednice kojim se oblikuje svaka lokalna i državna tvorevina i postiže zajednički interes. Preokret djeluje prihvatajući ove ideje, kako bi ih ostvarivao u opštem interesu zajednice.

Nužno je politici vratiti njeno stvarno obličje i uz pomoć nje prigriliti sve demokratske instrumente u cilju stvaranja zajednice visokog stepena kohezije i opšteg društvenog zadovoljstva. Decentralizacija upravljanja društvenim interesima, odnosno povratak političke snage građana, kao jedan od najvažnijih elemenata i alata demokratije, trebalo bi da bude najsnažnija poluga tog procesa u Crnoj Gori.

Pravovremeno i adekvatno rješavanje problema u zajednici, od komunalnih do državnih, isključivo u interesu građana, mora biti presudan signal građanima da lokalna samouprava ili državna vlast rješava svoje zadatke i obaveze i ujedno proaktivno djeluje u promovisanju socijalno i ekonomski održivih rješenja. Tome treba dodati načelo transparentnosti koja na korektivnoj ravni omogućava direktnu vezu između javnosti i javne uprave.

Transparentnost u radu, prikupljanju i trošenju budžetskih sredstava na lokalnom i državnom nivou omogućava da se lakše uoče, a potom i otklone svi oblici devijacija, bilo putem mehanizama javnog i medijskog problematizovanja problema, bilo putem otvaranja procesa ustanovljavanja prekršajnih ili krivičnih odgovornosti pojedinaca i grupa. Takođe, ustanovljavanje načela mjerljivosti u radu zaokružuje sve navedene principe s jasnom namjerom i idejom: funkcioneri, kao i službenici i radnici u javnoj i lokalnoj samoupravi podnose odgovornost u skladu sa svojim nadležnostima, ali i stiču mogućnost profesionalnog napredovanja na osnovu postignutih rezultata.

Borimo se za to da politika bude osmišljavana i sprovedena po modelu koji podrazumijeva da se prvo sasluša stav lokalne zajednice, potom i opšte, a na kraju da struka predloži rješenja koja će političari sprovoditi. Njihova uspješnost treba da se mjeri stepenom tog, a ne bilo kojeg nejasnog postignuća. Jedan od instrumenata uvođenja te vrste obaveznosti u politici jesu i organizacija lokalnih i državnih referenduma kada god je pitanja takvog značaja, čime se vraća snaga građaninu, ukorjenjuje njegov suverenitet u donošenju odluka i na kraju onemogućava potencijalna ili stvarna samovolja bilo koje vlasti. U skladu s tim govorimo o jačanju koncepta direktne demokratije, ostvarenju njenih praktičnih modela. Dodajemo da se

osnovni mehanizmi Preokreta temelje na realnim i lako sprovodivim principima decentralizacije, autonomije i neposredne demokratije.

Na putu ostvarenja ovih ciljeva neizostavna će biti dugoročna borba protiv partitokratije koja razara sve pore naše zajednice i urušava ideju da će ljudi biti vrednovani prema svojim sposobnostima. Ova borba se mora odvijati na svim nivoima i podrazumijeva dugoročnu posvećenost jer se radi o fenomenu koji ne samo da je zarobio našu zajednicu, već ima i višedecinijsku ukorijenjenost u našem ukupnom ne samo političkom miljeu. Da bi se na političkoj ravni mijenjale postavke, one se moraju odvijati u drugačijem političkom sistemu – stoga je postojeći nužno mijenjati.

Slijedi pregled političkih i izvršnih ciljeva prema naslovljenim oblastima djelovanja.

## **OBRAZOVANJE**

Zalažemo se za to da obrazovni sistem pomaže da zajednica ima instrument pomoći koji bi mladima pružao adekvatne obrazovne osnove za dalji život i da ih pripremi da bolje razumiju sebe i svijeta oko sebe. Jednako tako, ovaj sistem mora imati dovoljno široko postavljen osnov da bude podrška naučnoj nadogradnji koja, kada god je to moguće, može biti nadograđena u tom pravcu. Škola i univerzitet moraju biti prostor gdje se pored konkretnih znanja savladava i metoda kritičkog mišljenja koja će biti brana od bilo koje vrste indoktrinacije. Insistiramo na tome da obrazovni sistem ima jasno osmišljenu mrežu institucija koje će funkcionisati na osnovu potreba, ali i mogućnosti koje mi možemo priuštiti sebi kao zajednica. Podrazumijevano je da je nužna pretpostavka svemu tome vraćanja ugleda prosvjetnim radnicima na svim niovima, uključujući i obezbjeđivanje njihove egzistencijalne sigurnosti.

Bez promjene obrazovnog sistema ne možemo napraviti promjene ukupnog sistema. Bez dobrih, kvalitetno obrazovanih kadrova, nema razvoja. To je aksiom u formuli razvoja društva. Stoga obrazovanje mora biti jedan od temeljnih stubova razvoja naše zajednice.

## ZDRAVSTVO

Da bi jedno društvo moglo u potpunosti ostvariti svoj potencijal nužno je da bude u najvećoj mogućoj mjeri zdravo. Oslonac za ostvarenje ovog cilja čini zdravstveni sistem. Na opštoj ravni, njegov osnov mora biti preventiva, ažurni i efikasni registri, te posvećen medicinski i nemedicinski kadar. Mora postojati jasna strategija unapređivanja ljudskih resursa, uz stvaranje prostorno tehničkih uslova za optimalno funkcionalnog zdravstvenog sistema.

Polazeći od pretpostavke da zdravlje građana nije isključivo individualna odgovornost, već i kolektivna obaveza, dolazi se do nedvosmislenog zaključka da je ona jedan od osnova socijalne pravde i inkluzije najšireg opsega. Poseban akcenat mora biti stavljen na komponentu mentalnog zdravlja.

Sistem zdravstva mora biti pristupačan građanima na načina da ni jedna osoba ne bude isključena iz njega. Naredni cilj koji znači stalno unapređivanja standarda zdravstvene zaštite koji mora uključivati stvaranje predulova za primjenu novih medicinskih tehnologija kojima će upravljatu visokokvalifikovanih stručnjaka. Borimo se za to da zdravstveni ima osiguranu kvalitetnu prevenciju, dijagnostiku, liječenje i rehabilitaciju. To uključuje ulaganje u medicinsku infrastrukturu, istraživanje i razvoj, kao i stalnu edukaciju zdravstvenih radnika.

Sistem državnog javnog zdravstva mora biti osmišljen tako da zadovolji potrebe stanovnika Crne Gore, ali i da ima jasno mapirane situacije u kojima ono nije dostatno, te se u skladu sa tim imaju planirati i potrebna finansijska sredstva. Privatni sektor, kao dio javnog zdravstvenog sistema, treba biti uvezan u ukupan sistem na način koji je u interesu pacijenta, odnosno građanina, primarno vodeći računa o o tome, a ne o profitu bilo kojeg pojedinca. Jednako tako zdravstvena zaštita mora biti ravnomjerno raspoređena širom zemlje, bez obzira na geografske ili socijalne razlike.

Zalažemo se za to da jedan od temelja zdravstvene politike bude ulaganje u prevenciju bolesti, promociju zdravih životnih navika, te podizanje svijesti o važnosti redovnih pregleda i imunizacija. Time se pojačava

efikasnost u borbi protiv širog spektra bolesti i štedi ukupan sistem, odnosno oslabađaju sredstva za one tretmane za koja sada ona nedostaju. Sve ovo prirodno upućuje na zaključak da je nužna povezanost sa obrazovnim sistemom na polju edukacije opšte populacije u vezi sa ovom temom.

## **PRAVO**

Samo država zasnovana na pravdi može biti efikasna i dugoročno održiva. Još značajnije, samo ona može biti doživljavana od građana kao njihova. Pravda predstavlja jedan od najsnažniji integrativnih faktora svake zajednice, a pravo i pravni sistem bi trebalo da približe ostvarenje ovog ideala. Ako je zakon svima jednako dostupan i ako su sudovi pravični i efikasni, građani će se prema njima odnositi sa najvećim stepenom uvažavanja, a na tom ugledu pravosudni sistem će značajno lakše temeljiti svoju nezavisnost i kvalitet u radu. To znači da država treba da obezbijedi integritet pravnog poretka, a pravosudne institucije moraju biti u mogućnosti da sprovedu instrumente zaštite i ostvarivanja pravnog poretka. Neophodno je efektivno korišćenje svakog Ustavom i zakonima garantovanog prava svim zajednicima i pojedincima bez obzira na političku, vjersku, nacionalnu, seksualnu ili drugu orijentaciju ili pripadnost.

Da bi u praksi imali stvarnu vladavinu prava moramo imati sudije i tužioce koji mogu odgovoriti visokom zahtjevu kako struke, tako i etike. To može biti moguće samo ako se stvore sistemske pretpostavke u kojima će se prvo vrednovati rad postojećih sudija i tužilaca, a potom i stvoriti sistemski odgovor kako bismo proizveli sudije i tužioce koji misle i ponašaju se mimo modela ideološke pripadnosti ili bilo koje vrste indoktrinacije, a djelovati u skladu sa ostvarenjem potrebe stvaranja države u kojoj efektivno postoji vladavina prava.

Kada je riječ o mreži i strukturi pravosudnih institucija, one moraju biti prostorno-tehnički tako organizovane da se pravosudni procesi mogu odvijati na adekvatan način. Podrazumijevano je da pravni sistem omogući, štiti i sprovodi koncept zaštite ljudskih prava.

## **SOCIJALNA ZAŠTITA**

Ustavom garantovana odrednica socijalna pravde u realnosti treba da proizvede zajednicu koja će socijalno integrisati i štiti prioritarno one koji su najviše ugroženi. Gradacija brige ove vrste se vrši prema stepenu ugroženosti čime se stvaraju preduslovi da se pruži optimalan odnos između pravednosti i efikasnosti, uz primjenu opšteg načela humanosti.

Potrebno je realizovati koncept u kome će biti prepoznati prioriteti pomoći najranjivijima na način da najviše dobijaju oni koji samostalno ne mogu zadovoljiti svoje životne potrebe. U skladu sa tim ključni instrument primjene ovih odrednica bi bio sveobuhvatan socijalni karton i optimizovana mreža podrške institucija ovoj politici.

Svaki građanin mora imati pravo na osnovne uslove za život, uključujući pristup zdravstvu, obrazovanju, stanovanju i drugim društvenim uslugama. Zdravlje i obrazovanje ne smiju biti luksuz, već pravo svakog pojedinca, nezavisno od njegovog socio-ekonomskog statusa. Posebna pažnja mora se posvetiti ranjivim grupama poput nezaposlenih, osoba s invaliditetom, starijih osoba i porodica sa niskim prihodima.

Nužno je pokrenuti servise koji osiguravaju aktivnu integraciju nezaposlenih osoba u radnu snagu kroz obrazovne i programe obuke, uz podršku inicijativa koje snaže socijalno poduzetništvo. Ukupno uzev, kroz solidarne i pravedne politike, nužno je koncipirati i graditi zajednicu u kojoj će socijalna pravda biti ne samo cilj, već i realnost.

## **ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE**

Crna Gora mora donositi uravnotežene odluke u smislu balansa ekonomski održivog razvoja i ekologije. Crna Gora kao ekološka država mora nastojati da sačuva tu odrednicu u svim temeljnim politikama. Svi planovi

trebaju proisticati iz orijentacije da sačuvamo životnu sredinu koja bi nam suštinski i praktično osigurala dugoročni održivi razvoj.

Nacionalni parkovi moraju aktivno raditi na zaštiti i unapređenju zatečenog biodiverziteta, uz zakonskih imperativ da se ne mogu izmještatati iz zahvata nacionalnih parkova parcele na kojima je bilo divlje gradnje. Zalažemo se za organizovanje masovne akcije pošumljavanja, a što bi pratilo i uvođenje strožih zakona i jačanje inspekcijских službi na polju zaštite šuma.

Insistiramo na makismalnoj restriktivnosti urbanizacije poljoprivrednog zemljišta i promociji održivog poljoprivrednog razvoja i stimulisanje projekata obnove ugroženih biljnih i životinjskih vrsta. Promovišemo zakonodavne i druge systemske inicijative za smanjenje emisija gasova, te uvođenje strogih standarda za industrijske emisije. Kao jedan od ključnih elemenata u borbi za očuvanje životne sredine nužno je imati održivo upravljanje otpadom kroz snaženje sistema reciklaže i smanjenje količine plastičnog otpada. Svemu tome treba dodati i pomociju koncepta zelene gradnje kroz uvođenje ekoloških standarda za nove zgrade i renoviranje starih objekata.

Na polju privrede se zalažemo za jačanje cirkularne ekonomije kao modela koji se bazira na ponovnoj upotrebi, reciklaži i smanjenju otpada. Ujedno, to predstavlja i priliku za podsticanje stvaranja novih radnih mjesta u oblastima obnovljivih izvora energije, reciklaže i poljoprivrede.

Integralni pristup zaštite životne sredine je osnovni princip kojeg treba slijediti u dogoročnom razvoju jedne države. To znači da je potrebno uskladiti razvojne interese sa standardima životne sredine, a za to je potrebno uspostaviti multisektorsku saradnju. Posebno je važno kroz sistem obrazovanja snažiti svijest o značaju zaštite životne sredine i s njim povezanim održivim razvojem.

## PROSTORNO PLANIRANJE I UREĐENJE PROSTORA

Prostor je uz vrijeme jedini nenadoknadivi resurs. Crna Gora je opterećena višedecenijskom praksom devastacije i prekomjernom potrošnjom prostora. Ovo je praćeno visokim stepenom neuređenosti i korupcije u ovoj oblasti. Ova vrsta systemske neefikasnosti i kriminala prisutna je kako na državnom tako i na lokalnom nivou. Da bi se ovo stanje iz temelja promjenilo nužno je ustanoviti princip po kome se prije izrade i usvajanje bilo kojeg planskog dokumenta moraju realizovati lokalni referendumi, potom da struka saopšti svoje viđenje i tek na kraju bi se usvajao tako promišljen dokument. Ujedno, prostorni plan mora dati odgovor da Crna Gora nije zajednica koja se razvija i živi samo u jednoj tački ili gradu, makar on bio i njen administrativni centar. Upravljanje prostorom mora uvažiti imperitive održivog razvoja, odnosno da se prave planovi koji bi stvarali novu vrijednost.

Nužno je promovisati modele održive urbanizacije kroz prostorno planiranje gradova, odnosno urbanih cjelina kroz zelenu infrastrukturu, efikasnu upotrebu zemljišta i smanjenje urbanog širenja na račun poljoprivrednih zemljišta i prirodnih staništa. Potrebno je snažno promovisti koncept zelenih gradova, te povećanje zatečenih površina u gradskim sredinama. Nužno je mijenjati zakonsku regulativu koja u kontinuitetu uvećava, a ne rješava probleme preizgrađenosti i neadekvatnog planiranja prostora. U tom smislu insistiramo na jasnom definisanju procedura na ovom polju, od same izrade planova i projektovanja, pa sve do izvođenja građevinskih radova, te na neselektivnoj i dosljednoj primjeni istih.

Prostorno planiranje mora biti usmjereno ka stvaranju ravnoteže potrebe za urbanizacijom sa očuvanjem prirodnih resursa, poboljšanjem kvaliteta života i smanjenjem negativnog uticaja na životnu sredinu. Svime u ovom poglavlju rečeno se zapravo stvaraju preduslovi za omogućavanje dugoročne otpornosti i razvoja zajednice.

## **JAVNA UPRAVA**

Javna uprava treba da omogući efikasno funkcionisanje sistema, ali i institucianlano pamćenje koje treba biti određen samoregulator razvoja zajednice koji se stiče kroz iskustvo. Ona treba da bude potpora ostvarenja svim javnim politikama i servis ukupnom razvoju Crne Gore. Da bi to bila realnost, ona mora da bude transformisana u skladu sa meritokratskim principima da odgovornija funkcija podrazumijeva veće znanje i sposobnost kadra, a ne partijsku podobnost kao preduslov za karijerno napredovanje.

Naša administracija pored toga mora biti u najvećoj mogućoj mjeri digitalizovana i imati pred sobom imperativ da sa maksimalnom pažnjom realizuje registre u različitim oblastima, ne bi li se sa jedne strane steklo realno stanje o aktuelnim kretanjima, a potom i ponudila rješenja za probleme sa kojima se suočavamo ili ćemo se suočavati. Javna uprava mora biti platforma za ispoljavnaj potencijala cjelokupne zajednice, a ne sredstvo pritiska bilo koje vlast i mjesto građanja partijskih infrastruktura.

Da bi sve ovo bilo moguće mora se kontinuirano raditi na jačanju ljudskih resursa, optimizovanju mreže javne uprave, te usposvatiti najveća moguća mjera transparentnosti i provjerljivosti u zapošljavanju i kadriranju. S tim u vezi snažno ćemo se zalagati za smanjenje takozvanih političkih funkcija.

## **ODBRANA I BEZBJEDNOST**

Obrana Crne Gore mora se oslanjati sa saosptvene snage, ali i na svijest o potrebi saradnje, te ukupno dobrosusjedske politike. Tom cilju nužno je imati umrežavanje i koordinisano djelovanje unutar državnih institucija, a potom i sa regionalnim i međunarodnim partnerima. Stoga je potrebno da Crna Gora svoje interese profiliše na način da su oni u saglasju sa njenim, ali ne i u konfrontaciji sa interesima velikih sila. Svi savezi i članstva u kojima Crna Gora učestvuje moraju biti doživljavani i građeni upravo na taj način. Sve ovo treba da prati realna procjena naših mogućnosti, specijalizacije oružanih jedinica, kao i komparativne prednosti, te da na osnovu datih rezultata formiraju dalekosežni plan razvoja koji će biti fiskalno održiv. Sve ovo podrazumijeva osavremenjavanje koncepta lične i kolektivne bezbejdnosti.

Unutar Crne Gore vojska treba da podijeli odgovornosti reagovanja u slučajevima vremenskih i drugih nepogoda, ali i da kada god je to moguće bude podrška razvoja infrastrukturnih projekata lokalnih zajednica čime se jača uzajamno povjerenje vojske sa njenim građanima, a time ona postaje dodatni integrativni faktor zajednice.

Nužna je depolitizacija i profesionalizacija Agencije za nacionalnu bezbjednost, kao i finansiranje kvalitetnog školovanja i obuke kadra, a što je od temeljne važnosti za sigurnost građana i države, kao i za demokratski napredak društva. Mora se trajno eliminisati stranački uticaj u ovoj oblasti.

Ukupna bezbjednost Crne Gore valja biti oslonjena i na efikasnoj, dobro obučenoj i profesionalno dobro vođenoj policiji. U kadrovskom smislu, potrebno je promovisati najposobnije kadrove, ali i izvršiti provjeru imovinskog stanja i prethodnog djelovanja rukovodilaca ne samo policijskog, već i ukupno bezbjednosnog sektora sa stanovita etičnosti, antikorupcijskog i antikriminalnog djelovanja. U najkraćem, policija mora biti osnažena integritetom pojedinaca i riješenošću da ona bude primarno podređena očuvanju javnog reda i mira, te opšte bezbjednosti i sigurnosti građana.

Snažno naglašavamo potrebu borbe protiv svih vidova korupcije i organizovanog kriminala na svim nivoima. Ona je nužna kako bi društvo bilo ukorijenjeno u vrijednostima jednakih šansi i pune vladavine prava. Ovom cilju poseban doprinos pored pravosudnog sistema moraju da pruže i institucije iz oblasti odbrane i bezbjednosti.

## **SPOLJNA POLITIKA**

Polazeći od toga da je najbolja ona spoljna politika koja proističe iz unutrašnjih potreba jedne zajednice, spoljnopolitička orijentacija Crne Gore treba da bude oslonjena na naše interese. Crna Gora kao suštinski i praktično naslonjeno društvo na zapadni civilizacijski krug, njemu i pripada, i u skladu sa tim je članstvo u savezima koji proističu iz te činjenice prirodna i logična pozicija spoljne politike Crne Gore. U tom procesu

naša zajednica se nužno mora postaviti na način da spoljna politika bude odraz naše unutrašnje potrebe i da rezultira građenju pouzdanih savezništava.

Naša diplomatska mreža i s njom povezane ukupne aktivnosti moraju biti optimizovane tako da zadovolje potrebe građana u dijelu zastupanja i diplomatsko konzularnih servisa, ali i da promovišu naše kulturne potencijale, privredne resurse i usluge. To sve vodi do zaključka da je nama nužna promišljena i sa snagom Crne Gore usklađena diplomatija kako na regionalnom, tako i na kontinentalnom, odnosno globalnom nivou.

## **FINANSIJE**

Finansijski sistem Crne Gore je snažno opterećen visokim projekcijama koje počivaju na kalkulacijama koje ne prositiču iz rasta realnog sektora. Iz tog razloga postojeći dug može dovesti do galopirajućeg problema ne samo ekonomije već i čitavog društva. Ukupno uzev, on prijeti i da onemogući obnavljanja srednje klase koja bi bila osnov ekonomske potencije, jer samo ona ekonomija koja posluje u okruženju velikog broja platežno sposobnih građana može u kontinuitetu proizvoditi nove ekonomske vrijednosti i razvijati svoj kreativni, a time i puni ekonomski potencijal na održivim osnovama.

Mora biti snažno promovirana aktivna, a ne pasivna finansijska politika. Inistiramo da se preduzimaju mjere kojima bi se štitila finansijska potentnost onih koji najviše doprinose ostvarivanju javnih prihoda, te olakšavalo formiranje štedionica preko kojih bi se mogao obavljati platni promet koji realizuje država i lokalne samouprave, te subjekti čiji je osnivač država ili lokalne samouprave.

Mora se ustanoviti direktna povezanost u održivom i pravednom omjeru plata funkcionera sa prosječnom zaradom, odnosno pronaći održiva ravnoteža između onog što je realna, a što generisane fiskalne kategorije koje nas mogu na bilo koji način voditi u finansijsku, a time i opštu ekonomsku, te socijalnu nestabilnost.

## **EKONOMIJA I PRIVREDA**

Ekonomija predstavlja materijalizaciju svih kreativnih potencijala jedne zajednice. Crna Gora nema značajna preduzeća koja bi bila pokretači društvenog razvoja već, uz rijetke izuzetke, ima srednje ili veće privredne subjekte koji crpe ekonomski potencijal zemlje temeljno ugrožavajući njenu ekonomsku održivost.

Država mora da preuzme aktivnu ulogu u oživljavanju domaće ekonomije. Ona mora stojati čvrsto na stanovištu da nema povlašćenih igrača na tržištu i da može intervenirati samo u dva slučaja: (i) kada opstanak nekog preduzeća znači radna mjesta iz kategorije socijalno ranjivih kategorija stanovništva, ili (ii) kada opstanak preduzeća znači novu ekonomsku vrijednost na tržištu, povećanje BDP-a, odnosno realno i mjerljivo generisanje pozitivnih trendova na tržištu.

Podrazumijevajući preduslov ekonomskog rasta je efikasna i fleksibilna javna administracija, koja će biti spremna da odgovori potrebama privrede – počev od oblasti legislative pa sve do pojednostavljivanja i ubrzanje svih pratećih procedura. Mjera koja mora biti dominantna ekonomske politike je subvencioniranje i promovisanje domaćih proizvoda iz svih privrednih grana.

Naše nastojanje će se kretati pravcu da postanemo zemlja u kojoj će se stvarati dodata vrijednost, a ne da budemo suštinski država orijentisana na eksploataciji sirovina širokog spektra. U tom smislu je posebno zahvalno kreiranje podrške manjim preduzećima koja bi bila dio šireg master plana razvoja crnogorske privrede, a čija bi jedna od osnova bila i takozvana kapilarna ekonomija, odnosno manja proizvodnja koja se oslanja na porodične biznise. Kapilarna ekonomija predstavlja skup manjih biznisa koje su sa jedne strane produkt samostalne inicijativnosti preduzetnika, a sa druge logičan nastavak većih biznisa kroz potencijalnu mogućnost građenja mreže kooperanata. Država ima puno ne samo ekonomski, već i socijalni interes da ovom procesu pruži punu podršku kako bi se razvila ekonomija na svakom mogućem polju: od turizma, preko poljoprivrede, pa sve do zanatstva i svih djelatnosti kojima se uglavnom bave mali i mikro

biznisi. Kao jedna od osnovnih poluga ideje kapilarne ekonomije stoji mikropreduzetništvo. Dakle, država ima interes da svako razvije svoj poslovni talenat kao osnovnu ili dopunsku djelatnost. Ujedno ona ima interes da ovaj sistem umreži da bi mogla pomoći profilisanju početnika, ali i mikro biznisa. Ovo je ujedno i polje velikog potencijala za ispoljavanje socijalnog preduzetništva

Nužno je da država mapira nedostajuća zanatska zanimanja i da tome prilagođava upisnu politiku u srednjim školama. Takođe, omogućio bi se ravnopravan tretman grupama zanatlija u poslovima koje udruženo mogu izvesti. Zanatstvo treba da bude dio velikih državnih projekata. Udruženja zanatlije bi mogle biti angažovane na velikim projektima, ali i onim koje država uzima za prioritetne sa stanovišta razvoja socijalnih servisa i politika.

Država mora pokazati senzibilitet za upošljavanje ljudi koji su teže zapošljivi posebno kroz razvoj socijalnih servisa. To je moguće realizovati implementacijom principa integrisanja stanovništva po dva osnova: upošljavanja i solidranosti. Crna Gora kao zemlja limitiranih resursa na polju radne snage mora naći način da svaki građanin makar i sa minimumom radnih sposobnosti i/ili kvalifikacija može da radi ukoliko želi. Time se preveniraju i negativni demografski trendovi, ali i povećava vitalnost populacije te ukupne poreske osnove koja omogućava sredstva koja se, u konačnom, slivaju u državni i lokalne budžete.

Kada je to neophodno, odnosno kada nemamo adekvatnog domaćeg kadra, mora se njegovati praksa outsource menadžmenta u državnim preduzećima sa tendencijom dugoročnom osposobljavanja domaćeg top menadžmenta koji bi bili imenovani, birani i razrješavani od strane Vlade, a sve na osnovu mjerljivih i unaprijed zadatih parametara uspješnosti poslovanja. Time bi se proaktivno radilo i na polju obuke menadžera gdje je Crna Grna u velikom deficitu. Kada su u pitanju strane direktne investicije, one su poželjne kao dodatak bazičnom razvoju i kao takve trebaju biti tretirane. Od njih nije realno očekivati da same po sebi razvijaju zajednicu i ekonomski ambijent, ali mogu biti od koristi, ako razvijaju projekte iza kojih stoji država, a koji su prethodno osmišljeni uz pomoć struke.



Saobraćaj treba da bude osmišljen tako da doprinosi smanjenju negativnih uticaja na životnu sredinu, smanjenju zagađenja, većoj dostupnosti i efikasnosti javnog prevoza, te promociji ekoloških oblika prevoza. Korišćenjem inovacija, ekoloških tehnologija i strategija smanjenja emisija, možemo stvoriti održivi, zdraviji i pravedniji saobraćajni sistem za sve.

Ukupno, adekvatna saobraćajna povezanost omogućava funkcionisanje društva i ekonomije na svim nivoima. Saobraćaj tako čini kopču između pojedinaca, preduzeća i institucija, i ima ključnu ulogu u komunikaciji ljudi, roba i usluga. Kvalitetne saobraćajne infrastrukture nije samo pitanje ugodnosti, već i osnov ekonomskog rasta, socijalne povezanosti i održivosti. S tim u vezi su i dati u ovom poglavlju opisani principi.

## **NAUKA**

Nauka u Crnoj Gori mora biti stub oslonac ne samo obrazovanju, već i privrednom razvoju. U prvom koraku, neophodno je izvršiti dugoročnu analizu i odrediti naučna polja od ključne važnosti za razvoj Crne Gore. Nakon toga, potrebno je na održivim osnovama ustanoviti školovanje o trošku države najtalentovanijih studenata na prestižnim svjetskim univerzitetima u datim oblastima, uz obavezu studenata da kasnije ulože svoje tako stečeno znanje u Crnu Goru. Prethodno je nužno mapirati koji profili obrazovanja su nam prioritarno važni, a gdje imamo problem nedostatka visokostručnog kadra.

Nauka mora biti osposobljena da odgovori na izazove novog vremena, prije svega u informatičkom pogledu. Državni univerzitet treba da bude okosnica kreiranja „naučne baze“ Crne Gore. Sve univerziteteske, akademske i naučne institucije moraju biti umrežene i država treba biti pokrovitelj njihove saradnje kada se za to pokaže opšti interes.

Zalažemo se za povezivanje naučnih istraživanja sa realnim potrebama privrede, posebno u sektoru zelene tehnologije, obnovljivih izvora energije i cirkularne ekonomije, a što može biti snažan oslonac u razvoju ranije opisane kapilarne ekonomije.

Nauka mora biti slobodna od političkih pritisaka i interesa, te s tim u vezi mora biti garantovana autonomnost naučnih institucija. Nužno je realizovati povećanje budžeta za nauku iz javnih izvora, kako bi se obezbijedilo stabilno finansiranje za istraživanja, obrazovanje i tehnološki razvoj. Razlog tome je što se nauka ne smije prepuštati isključivo tržištu i privatnim interesima, jer istraživanja od opšteg društvenog interesa moraju biti prioritet. Time politika u oblasti nauke može osiguravati njeno korišćenje u službi svih građana, u smislu ostvarenja socijalne pravde, očuvanju životne sredine i održivog razvoja, te ukupnog ekonomskog napretka.

## **KULTURA**

Kultura je neraskidivo povezana sa prostorom javnog djelovanja, sa oblikovanjem i u konačnom sa unapređivanjem kvaliteta i stepena života. Ona nužno mora da stvara novo, ali ne na način da razori sve prethodno, već da na zdravim temeljima - bez obzira od koga oni bili uspostavljeni - sagradi nove vrijednosti. Kultura ima posebnu odgovornost i zadatak da nas emancipuje, da ukazuje na različite strane društva, da ispituje i kritikuje staro i da otvara put za nove ideje i koncepte.

Da bi ona zaista to i bila u Crnoj Gori nužno je demonopolizovati postojeću kulturnu scenu i otvoriti je za mlade, ali i za neafirmisane i neopravdano zapostavljene stvaraoce. Izdvajanja za kulturu moraju pomagati mlade i neafirmisane autore čime bi se otvarale nove mogućnosti za ispoljavanje njihove kreativnosti. Potrebno je da država stimuliše umjetnike i da preuzme funkciju promotera istaknutih crnogorskih umjetnika u zemlji i u inostranstvu.

Posebno je važno sistematično unapređivati rad kulturnih institucija koji mora biti dio strateškog pristupa snaženja zajednice, koje prostiće iz potrebe da one budu dostupne svim kreativnim pojedincima, ali i koje će pomoći u promociji i zaštiti kulture i naše kulturne baštine.

Na polju zaštite kulturne baštine, nužno je da se dovrši proces revalorizacije i načini jedinstvena baza podataka, na osnovu koje bi turističke organizacije proširile svoje ponude, a vodiči koncipirali obilazak datih mjesta, kako u smislu edukacije, tako i u smislu obogaćivanja turističke ponude. Nužno je preduzeti aktivne mjere zaštite od propadanja kulturnih spomenika.

## **MLADI**

Iz razloga jer budućnost svake države zavisi od njenih mladih, ali i usljed izrazito nepovoljnih demografskih i migracionih trendova, politika za mlade mora biti značajno proaktivnija i provjerljivija. Ona mora podrazumijevati ne samo podršku tokom školovanja i obrazovanja, već i u početnim posebno samostalnim privrednim koracima. Od velikog je značaja osnažiti ulogu mladih u kulturno-umjetničkom životu jer je to jedan od najznačajnijih integrativnih elemenata sa aspekta napretka zajednice. Na ovom polju se posebno snažno valja boriti protiv bilo kakvog obika diskriminacije i marginalizacije, naročito onih koji dolaze iz ugroženih socijalnih grupa i zajednica.

Zalažemo se za ohrabrivanje učešća mladih u političkim procesima, ali ne na način da oni samo budu dekor partitokatskim strukturama i praksama, već da oni aktivno učestvuju u odlučivanju, kroz jačanje omladinskih organizacija, odnosno platformi za političko i društveno angažovanje. Ukupno država mora da pokaže aktivnu brigu prema mladima na način da se ne djeluje isključivo na aktuelne probleme, već i dugoročna strategija koja mladima omogućava izgradnju bolje i pravednije budućnosti. Polja kroz koja to treba realizovati su obrazovanje, zapošljavanje, socijalna inkluzija, inicijative najrazličitijih socijalno poželjnih vrsta i angažman u društvenim dešavanjima. Tako oni postaju dublje integrisani u život zajednice i daju joj veoma važnu dinamiku.

## **RODNA RAVNOPRAVNOST**

Rodna ravnopravnost je jedna od temeljnih odrednica bilo kojeg pravednog i efikasnog društva. Zajednica koja je po ovom osnovu diskriminatorna ne samo da je nehumana, već se lišava i ogromnog ljudskog potencijala. U tom smislu mi snažno prihvatamo principe politike rodne ravnopravnosti, a koji su bazirani na solidarnosti, jednakosti, pravu na izbor i poštovanju ljudskih prava. S tim u vezi izražavamo punu posvećenost borbi protiv nasilja nad ženama i rodno zasnovanog nasilja, te podržavamo principe jednakosti u zapošljavanju i ravnoteža u radnom okruženju i promoviramo obrazovanje i borbu protiv rodni stereotipa, te uklanjaju rodni nejednakosti u medijima i kulturi. Snažno promoviramo princip o jednakoj plaćenosti za iste poslove nezavisno od rodne pripadnosti.

Borimo se za to da učinimo ravnopravnim učesnice žena i muškaraca u politici, te drugim značajnim sferama javnog i privrednog života. Predlažemo i podržavamo rješenja koje će omogućiti da bez obzira na rodnu pripadnost svi članovi zajednice žive u društvu bez nasilja, diskriminacije i prepreka. Samo na taj način zajednica može postati humana i ispoljiti najveći mogući stepen svojih mogućnosti.

## **INKLUZIJA**

Inkluzija predstavlja jedan od ključnih elemenata zaokruživanja i činjenja zajednice cjelovitom. Samo ona zajednica koja može da razvije sve svoje potencijale može biti istinski prosperitna, humana i pravedna. Da bi to bilo moguće nužno je u nju uključiti sve njene članove na temelju jednakih mogućnosti i prava za sve ljude, bez obzira na njihovu rod, etničku pripadnost, socijalni status, seksualnu orijentaciju ili bilo koju drugu karakteristiku. Inkluzija obuhvata borbu za ravnopravnost i društvenu pravdu kroz politiku koja omogućava pristup obrazovanju, zapošljavanju i socijalnim uslugama svim članovima društva. Borimo se za uključivanje marginalizovanih pojedinaca i zajednicu, što podrazumijeva i u ekonomski i društveni život

na putu stvaranja pravednog i solidarnog društva. Insistiramo na eliminaciji svih oblika diskriminacije i zalažemo se stvaranje sistema koji garantuje puni ljudski razvoj za svakog građanina.

## **SPORT**

Sport pored toga što predstavlja jedan od najdostupnijih vidova promocije zajednice i njenih vrijednosti jeste i oslonac za njegovanje uzora zdravih stilova života. Ipak, naš sport je opterećen nepotizmom i klijentelizmom koji koči njegov ukupni razvoj, bez obzira na jedan broj izvanrednih postignuća profesionalnih i amaterskih sportista. Međutim, država je u obavezi da pomogne prepoznate talente u sportu od početnih faza njihovog razvoja kroz kvalitetnu infrastrukturu, obrazovanje trenera i sportskih radnika, kvalitetan i fer sistem takmičenja, ali i kroz posebnu brigu o njihovom zdravlju i djelovanju nakon profesionalne karijere. Posebno je važno finansiranje u fazama priprema i treninga, sa akcentom na razvoj individualnog sporta.

Poseban dio podrške treba da bude usmjeren ka amaterskom i rekreativnom sportu jer se njime pored snaženja koncepta zdravih stilova života, jača i inkluzija svih djelova zajednice, što je posebno važno, prema afinitetu pojedinca. Ukupno uzev, sport je prilika za stvaranje inkluzivnijeg, pravednijeg, zdravijeg i snažnijeg društva.

## **ZAVRŠNE NAPOMENE**

Pokret Preokret je iznikao iz potreba da zajednica bude oslobođena od bilo kojeg kraka nepravde što rezultira razjedinjenim i nehumanim društvom, koje kao takvo ne može biti niti pravedno niti efikasno. Principe koje smo obrazlagali u ovom programu predstavljaju osnovne smjernice djelovanja na kojima treba graditi prosperitetno i inkluzivno društvo. Kao što je navedeno na njegovom početku, svaka oblast

će biti dodatno razrađivana kroz separate za koje nadležni organi Preokreta mogu donijeti odluku da postanu i sastavni dio Programa.

Naš osnovni zadatak jeste da donesemo preokret u ukupnom političkom sistemu kako bi nepravde koje razaraju zajednicu bile uklonjene, a u nju bile uključeno u što je moguće većoj mjeri inovativnost, kreativnost, dobra volja i humanost. Transformacija našeg društva mora da podrazumijeva reformu političkog sistema koji blokira ispoljavanje potencijala pojedinca, ali i zajednice. S tim u vezi su i predložene ovdje navedene mjere sa osnovnom idejom stvaranja temelja za prosperitetnu i pravednu zajednicu.

Našu borbu gradimo na principima solidarnosti, inkluzije, pravednosti, održivog razvoja i zaštite životne sredine, te efikasnosti, a što treba da nas uputi na ozdravljenje političkog sistema, a s tim u vezi i ukupno uzev omogućí dugoročno održivu i harmoničnu zajednicu.